

TUSOR PÉTER

Magyarország és Róma, 1628–1635

*J. B. Pallotto, C. Rocci és M. Baglioni bécsi nunciatúrájának magyar vonatkozásai**

Az európai és itáliai politika dominanciája

„Az ország leromlott állapota és hajdani dicsőségének messzesége annál százalomra méltóbbak, mennél közelebből látszanak. Nem kevésbé siralmas ugyancsak a személyes szemlélő számára látni a keresztény vallás növekedésének és az ország gyarapodásának kihasználatlan lehetőségeit, azon eszközökkel egyetemben, melyek a közös ellenséggel [az oszmánokkal] szemben kívántatnak, és amelyek még hangsúlyosabbá és észszerűbbé teszik azt a gondolatot, melyet Szentséges Urunk mély buzgósága hordoz. Itália ügyeinek jelen állása és a keresztény és katolikus uralkodók széthúzása igen nagy jónak zárja be kapuját.”¹

Giovanni Battista Pallotto nuncius Pozsonyból 1630. június 14-én Francesco Barberini bíboros *neposhoz* írt sorai érzékletesen fejezik ki azokat a koordinátákat, amelyek a magyar szent korona országai és az Apostoli Szentszék kapcsolatait meghatározták az 1630-as évek első felében. Bécsi küldetése végén Pallotto az ország feudális rendjeinek két vezetője – Pázmány

* A tanulmány a Római Német Történelmi Intézet felkérésére készült. Előadás formájában olasz nyelven elhangzott Rómában 2016. december 6-án a „*Der Papst und der Krieg. Kuriale Diplomatie am Kaiserhof 1628–1635. Die jüngsten Publikationen der 4. Abteilung der Nuntiaturberichte aus Deutschland: Eine Bilanz (Il papa e la guerra Diplomazia curiale alla corte imperiale 1628–1635. Le pubblicazioni recenti della 4 sezione delle »Nuntiaturberichte aus Deutschland«: Un bilancio*” című nemzetközi szimpóziumon. A császári udvar nunciusi jelentései IV., vagyis 17. századi osztályának 2004-től megjelent, a tanulmány bázisát képező kötetei: *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Actenstücken* (a továbbiakban: NB) Bd. IV/4. Rotraud, Becker (Hg.): *Nuntiaturen des Giovanni Battista Pallotto und des Ciriaco Rocci (1630–1631)*. Tübingen, 2009.; NB IV/5. *Nuntiatur des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi (1631–1633)*. Berlin, 2013.; NB IV/6. *Nuntiatur des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi. Sendung des P. Alessandro D'Ales (1633–1634)*. Berlin, 2016.; NB IV/7. köt. *Nuntiaturen des Malatesta Baglioni, des Ciriaco Rocci und des Mario Filonardi. Sendung des P. Alessandro D'Ales (1634–1635)*. Tübingen, 2004. Ehhez lásd még: NB Bd. IV/1–2. Kiewing, Hans (hg. v.): *Nuntiatur des Pallotto (1628–1630)*. Berlin, 1895–1897.

¹ „*Il cattivo stato di questo regno e la lontananza di lui dall'antica sua gloria appariscono tanto più miserabili, quanto più da vicino si vedono, e non men deploranda fa la sua condizione, a chi parimente di presenza la vede, l'opportunità che quivi si rappresenta di procurar l'aumento della cristiana religione con quello della prosperità del regno e con gli acquisiti, che tanto giustamente si desiderano in danno del commune nemico, e tanto maggiore e più raggionevole si rende il sentimento che porta al sommo zelo di N.S. Il presente stato delle cose d'Italia e la disunione de principi christiani e cattolici che chiude la porta a sì gran bene.*” NB IV/4. n. 50.

Péter esztergomi érsek és Esterházy Miklós nádor – meghívására látogatott el Magyarországra.

A középkori *Archiregnum* részekre bomlása, az állandó török fenyegetettség és a vallási megosztottság éveiben (a trienti katolicizmus ekkor már erősödő, de még kisebbségi felekezet) a *Respublica Christiana* egységének helyreállítása jelentette a magyar politikai elit számára az évszázados *status quo* megváltoztatásának egyetlen járható útját. Ez magyarázza, hogy 1526 után mindig a Habsburg-ház tagjai közül választottak magyar királyt, s hogy a magyar és a császári korona 1556-tól a *Bruderzwist* évei kivételével folyamatosan perszonálunióban volt.² Ugyanez indokolja a mindenkori pápa iránt megnyilvánuló feltétlen tiszteletet – politikai szempontból olykor még a protestáns nemesség részéről is, amint ezt a magyar országgyűlés Rómába küldött, közös köszönőírata mutatja 1596 márciusából.³ VII. Kelemen, III. Pál és III. Gyula diplomáciai és anyagi segítségének emléke a 17. századra már elhalványodott. Mindennél élénkebben éltek ugyanakkor a köztudatban a *Lunga Guerra Turca* eseményei, VIII. Kelemen elszánt közreműködése, a pápai expedíciós seregek küzdelmei Esztergomnál és Kanizsánál.⁴

Magyarország és az Apostoli Szék kapcsolatainak vizsgálata a nunciatúrai levelezés alapján, ami a jelen tanulmány célja, többszörös kihívást jelent. A harmincéves háború fordulatai felváltva töltötték el aggodalommal és reménnyel a magyar rendek katolikus vezetőit. 1629–1630-ban éppen reménnyel. Abban bíztak, hogy a *Restitutionsedikt*tel hatalma csúcsára érő, ütőképese és harcedzett csapatok felett rendelkező II. Ferdinánd a győzelmes nyugati háború után végre kelet felé fordul. Beváltja 1618-as választási ígéretét és koronázási esküjét, s végre helyreállítja Magyarország állami és területi integritását (és nem mellesleg megteremti az ország vallási egységét). 1686-ig, Buda visszavívásáig a török kiűzése a teljes magyar elit számára magától értetődő politikai követelmény volt. „A pápa a bíborosi kollégiummal, Felségek az Ausztriai Ház összes fejedelmével Németországban, a spanyol és francia király, a velenceiek, a savoyai, firenzei, bajor, lotharingiai és más hercegek és fejedelmek szövetségre lépnének az eretnokség kiirtására és a török kiűzésére Európából” – fogalmazza meg végső elvárásait Pázmány II. Ferdinándnak 1632. február 10-én. Magyarországon minden egyházfőben VIII. Kelemen példája nyomán XI. Ince érkezését várták. És nemcsak várták, hanem lehetőségeikhez mérten így is igyekeztek politizálni.⁵

² Magyarország kora újkori történetére legújabban: Almási, Gábor – Brzeziński, Szymon – Horn, Ildikó – Teszlészky, Kees – Zarnóczki, Áron (eds.): *A Divided Hungary in Europe: Exchanges, Networks and Representations, 1541–1699. I: Study Tours and Intellectual-Religious Relationships. II: Diplomacy, Information Flow and Cultural Exchange. III: The Making and Uses of the Image of Hungary and Transylvania.* Newcastle upon Tyne, 2014.

³ Idézi és ismerteti: Fraknói Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel.* 3. köt. Budapest, 1903. 238–239., 527., 819. j. Szövege kiadva: Katona, Stephanus: *Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae. XXVII: 1595–1600.* Buda–Vác–Colocae, 1794. 255.

⁴ Vö. Bánfi, Florio: *Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai.* Hadtörténelmi Közlemények, 40. évf. (1939) 1–33., 213–228.; 41. évf. (1940) 143–156.

⁵ Pázmány és a korabeli magyar elit politikai gondolkodására: R. Várkonyi Ágnes: *Erdély és a török-kérdés Pázmány politikájában.* In: uő: *Europica varietas – Hungarica varietas. Tanulmányok.* Budapest, 1994. 37–61. Angolul: *Cardinal Peter Pazmany the Diplomat.* In: *Europica varietas – Hungarica varietas 1526–1762. Selected Studies.* Budapest, 2000. 55skk. A híres, Fraknói és mások által is többször idézett és értelmezett idézet kiadva: Hanuy Ferenc (kiad.): *Pázmány Péter... összegyűjtött levelei.* 1–2. köt. Budapest, 1910–1911. n. 712. Vö. Balanyi György: *Pázmány Péter népszövetségi tervezete.* *Katholikus Szemle*, 47. évf. (1933) 256–268.; Gángó Gábor – Müller László: *Előterjesztette-e Pázmány törökellenes tervezetét Rómában?* *Irodalomtörténeti Közlemények*, 96. évf.

Pázmány bíboros és a Barberinik

Ennek az aktív politizálásnak meggyőző és részletes bizonyítékai a Bécsbe 1628 folyamán rendkívüli nunciusként érkező Giovanni Battista Pallotto *dispaccijai*. Pallotto küldetésének célja, mint jól tudjuk, az volt, hogy megakadályozza II. Ferdinánd beavatkozását a mantovai örökösödési háborúba. El kellett hártania, hogy az Alpokon túl dúló vallásháború, mely mind szembeötlőbben a kontinens feletti hegemoniáért folyt, átcsapjon Itáliába, egyenesen a Pápai Állam határai mellé. Német zsoldosok újbóli megjelenésének lehetősége Olaszföldön, méghozzá Wallensteinéi, 1527 eseményei után érthető aggodalommal töltötte el Rómát. Pallotto a bécsi udvarban az uralkodó jezsuita gyóntatója, Wilhelm Lamormain mellett Pázmány Péter esztergomi érsekben találta meg missziója leghatékonyabb támogatóját. Pázmány a császári Titkos Tanács tagja volt. Leggyakrabban magyar vonatkozású ügyekben hívták pozsonyi, nagyszombati rezidenciájáról Bécsbe. Olykor birodalmi ügyekben is hallatta hangját.⁶ Például meglehetősen nagy zajt csapva ellenezte a mantovai hadjáratot, és lett a pápai érdekek egyik meghatározó képviselője a császári udvarban. Az esztergomi érsek fellépésének motivációja nyilvánvaló: a dán háború győzelmes befejezése után egy újabb, nyugati fronton való fellépés, méghozzá a pápa ellenében kilátástalanná tette volna az oszmán-ellenes front újrainyitását. Az elképzelést IV. Murad uralmának mind súlyosbodó válsága, a Mezopotámiában elért perzsa sikerek is ösztönözték.⁷

Pázmány Péter mint a pápai politika bécsi exponense kapta meg a bíbort 1629 novemberében, mondhatni, váratlanul. II. Ferdinánd 1625 decemberében fia, III. Ferdinánd sikeres magyar királlyá választása és koronázása nyomán ajánlotta először Magyarország primását a bíborra VIII. Orbánnak. Pázmány egy hosszú, évenként megújított nevezési lista leghátsó helyéről került az élre úgy, hogy a római császári diplomácia ekkor már kifejezetten a Titkos Tanács mind befolyásosabb tagja, Anton Wolfradt kremsmünsteri apát érdekében munkálkodott.⁸

A mantovai beavatkozást ugyan nem sikerült elhárítani, Pázmányra a Barberinik saját kreatúrájukként tekintettek a továbbiakban is. A bizalmi viszonyt példázza, hogy VIII. Orbán régebbi és újabb spirituális költeményei frissen megjelent kötetéből Ciriaco Rocci nuncius

(1992) 324–325. Véleményünk a kérdésben az, hogy tekintve kötött instrukcióit, kiváltképpen a liga-kérdésben adott február 14-ei utasítást (2013. évi kiadása a *Magyar Sionban* idézve alább), hivatalosan nem hozta elő az oszmán-ellenes ligatervet, azonban a hivatalos audienciá(ka)t követő magánbeszélgetésen nyilvánvalóan felvethette ezt VIII. Orbánnak, ha már II. Ferdinándtól római útja előtt írásban javasolta instrukciójába foglalását. Azt, hogy a Lorenzo Azzolini államtitkárral folytatott tárgyalásain előkerült-e a *crociata* kérdése, további kutatásnak kell tisztáznia.

⁶ Pázmányra és politikai szerepére lásd: Pázmány Irodalmi Műhely, Tanulmányok. 2. köt. *Pázmány Péter és kora*. Szerk.: Hargittay Emil. Piliscsaba, 2001.; Pázmány Irodalmi Műhely. Bibliográfiák – Katalógusok. *Pázmány Péter-bibliográfia 1598–2004*. Szerk.: Adonyi Judit – Maczák Ibolya. Piliscsaba, 2005.; Hargittay Emil – Maczák Ibolya: *Pótlások a Pázmány Péter-bibliográfiához*. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum Universitatis Szegediensis, 30. évf. (2011) (=Font Zsuzsa–Ötvös Péter [szerk.]: Balázs Mihály köszöntése. Szeged, 2011.) 160–183. Titkos tanácsosságára lásd még e kéziratomat: *Pázmány és a Titkos Tanács*. In: Judák Margit Emlékkönyv. Budapest, 2012. (ms.), http://institutumfraknoi.hu/sites/default/files/pazmany_es_a_titkos_tanacs.pdf (letöltve: 2017. május 3.).

⁷ Pallotto vonatkozó jelentéseinek adataival a NB IV/1–2. köt.-ből: *Collectanea Vaticana Hungariae* (a továbbiakban: CVH) I/3. köt. Tusor Péter: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*. Budapest–Róma, 2005. 77–97.

⁸ Uo. és Pitschmann, Benedikt: *Kaiserliche Bemühungen um dem Purpur Für Abt Anton Wolfradt von Kremsmünster*, Römische Historische Mitteilungen, Bd. 11. (1969) 79–109.

mellett Pázmány és gyóntatója is kapott 1631 szeptemberében.⁹ Az esztergomi érsek közvetlenül informálta a bécsi nunciaturát a magyarországi válságos eseményekről, így 1630. október 7-én a „kálvinista és a katolikus vallással szemben kegyetlen” I. Rákóczi Györgynek „a török biztatására és közreműködésével, nagy sereggel történő” bevonulásáról és erdélyi hatalomátvétéléről. A levelet és mellékleteit Pallotto továbbküldte az Államtitkárságnak, s tartalmát részletesen ismertette újonnan Bécsbe érkezett kollégájával, Roccival.¹⁰ Az eset nyilván nem egyedüli, további kutatás Palloto irathagyatékában akár Veroliban, akár Caldarolában újabb bizonyítékokkal szolgálhat a közvetlen és szoros együttműködésre.¹¹

Közvetlenül római útja előtt az esztergomi érsek a nuncius többszöri kérésére 1632. január 31-én felvetette Taddeo Barberini római prefektúrájának ügyét a Titkos Tanácsban, mely a pápa és a császár kapcsolatainak kényes, megoldatlan kérdése volt. Pázmány reményét fejezte ki Roccinak, hogy római küldetése meg fogja oldani a *Prefetto di Roma* címének a Barberinik itáliai presztízse szempontjából kulcsfontosságú kérdését. Vagyis az urbinói Montefeltro della Roverék kihalása után megkapják hozzá a császári investitúrát. Ezt a nuncius valószínűnek tartotta.¹² Egyúttal azt is közölte az Államtitkársággal, miszerint „Pázmány bíboros Rómába küldésének fő célja, hogy teljesen megnyerje a pápa szívét, hogy közbeavatkozzon és segítsen Ófelsége szorult helyzetén”.¹³

A nuncius sorai még csak szelíd előrejelzésnek sem tekinthetők azon vihar tekintetében, amit Pázmány „zajos római követjárása” (Georg Lutz szavai) keltett. Számos és fontos forrásának publikálása¹⁴ és külön tanulmányban alapos, modern – régóta várt – feldolgozása a *Nuntiaturberichte*-projekt keretében történt meg. Nem véletlen, hogy Rotraud Becker az 1630–1635 között kiadott óriási anyagból külön tanulmányt szentelt e témának. Egészen napjainkig példa nélkülinek mondható az ilyen mérvű nyilvános meghasonlás, konfliktus a katolikus egyház feje és bíborosa között.¹⁵ Pázmány még be sem lépett a *Porta del Popolón* az Örök Városba, máris elkezdődött a követi címe körüli, nyilvános protestálással kísért

⁹ NB IV/4. köt. n. 3.1. Rocci Barberinihez, 1631. szeptember 13. A kötet: *Maphaei S.R.E. Card. Barberini nunc Urbani PP. VIII. Poemata*. Romae, 1631.

¹⁰ „...calvinista e crudelissimo nemico della religione cattolica con calore et assistenza de Turchi e con grosso essercito.” NB IV/4. köt. n. 110. Pallotto Barberinihez, 1630. október 12. Vö. uo., 318. 2. j.

¹¹ Erre Veroliban nyílik több esély, vö. Felice, Tonetti: *Breve notizia sugli archivi e sulla biblioteca Gioviardiana Comunale di Veroli*, Archivio della Società Romana di Storia di Patria, vol. 27. (1904) 25–249.; NB IV/4. x, 7. j. A család tulajdonában jószerevével nem maradt diplomáciai jellegű anyag. Lásd Simona Ciccotti kéziratot inventáriumát: *Archivio della famiglia dei conti Pallotta*, Castello Pallotta, Caldarola (MC). Példányáért Maria Adelaide Lorenzettinek tartozom köszönettel (*Soprintendenza archivistica dell’Umbria e le Marche*).

¹² „Dopo le mie molte istanze e gl’offizii fatti dal s. card. di Pazman hier mattina fu parlato di questo negotio nel Consiglio di Stato... per ancora non ha havuta la sua instruzione, mi ha però detto, che sperava buono esito del negotio della prefettura, et il simile per altri contrasegni pare a me di potere probabilmente credere.” Lásd a következő jegyzetet. A *prefettura di Roma* okozta problémákra: La corte dei papi 8. köt. Visceglia, Maria Antonietta: *La città rituale. Roma e le sue cerimonie in età moderna*. Roma, 2002. 119–190. Vö. Hanuy: *Pázmány... levelei*, II. n. 669 is.

¹³ „...il principale scopo di spingere di qua a Roma il s. card Pazman è per guadagnare intieramente l’animo di S.B., acciò che s’interponga paternamente con chi bisogna in pro di S.M.” NB IV/5. n. 43.2. Rocci Barberinihez, 1632. január 31.

¹⁴ NB IV/5. *ad indicem* (Pázmány), különösen 191–383.

¹⁵ Becker, Rotraud: *Der Skandal um den Rombesuch Kardinal Pázmáns im Spiegel der Nuntiaturberichte des Jahres 1632*. Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken (a továbbiakban: QFIAB), Bd. 92. (2012) 381–429.

huzavona.¹⁶ Júniusban még a bíborosi gyűrű átadását sem várva meg, csapat-papot hátrahagyva távozott Rómából. A pápai udvar gyakorlatilag diszkreditálta, amennyiben követjárása eredményét vele nem is közölték. A harmincéves háború során a VIII. Orbán által egy összegben valaha adott legnagyobb segélynek (mintegy 150 000 *scudo*) hírét a sietősen útnak indított Grimaldi nuncius vitte Bécsbe. Pázmány sem maradt adós, Anconából tulajdonképpen megüzente a Barberiniknek: követsége sikere a „Róma prefektusa” cím hón áhított császári elismerését hozta volna a családnak.¹⁷

A megszerzett segélyösszeg nagysága Pázmány viharos küldetését voltaképpen sikeressé tette. Követtársai közül sem Savelli, sem Harrach nem tudták volna ezt elérni. Hazaérkezésének pillanatától mind a madridi, mind a bécsi udvarban vissza-visszatért az elképzelés: követként, protektorként vagy csupán egyszerű bíborosként – akár érsekségéről is lemondva – térjen vissza az Örök Városba, és képviselje a Habsburg-érdekeket. A pápai diplomácia kiemelt feladata lett a visszatérés meghiúsítása. A diplomáciai iratokból különös és szokatlan ellenszenv árad személye iránt. Egyetlen más „ellenzéki” bíboros esetében sem találkozunk ilyenell, még a fő „lázkodó”, Gaspare Borgia esetében sem!¹⁸ Francesco Barberini 1634. február 18-án egyenesen így ír Pázmányról magának Miksa bajor választófejedelemnek: „Az az igazság, hogy megtört emberként vált ismertté ebben az udvarban, aki kevés jót hoz a köznyugalomnak, és inkább óhajtottam távolról tisztelni őt, mintsem hogy az Őszentsége és Őfelsége közötti elégedetlenkedők szolgálatában lássam.”¹⁹ Mindeközben Pázmány Péter máig a magyarországi katolicizmus és művelődéstörténet emblematisz alakja, például az ő nevét viseli az első magyar katolikus egyetem, terek, utcák, szobrok stb. őrzik emlékét.

Kérdés, hogy mi magyarázza ezt az egyháztörténetben páratlan konfliktust, melynek részletes és izgalmas dokumentumai a *Nuntiaturberichte* IV/4–7. kötetének köszönhetően immár szinte teljességgel napvilágot láttak. Nem lebecsülendő, fontos érv, hogy Pázmánynak sikerült rákényszeríteni VIII. Orbánt, hogy szuverén államfői érdekei ellenében pusztán egyházfőként döntsön, és számottevő támogatást nyújtson a Katolikus Ligának. Vagyis az Egyházi Állam francia orientációt igényelni látszó geostratégiai érdekei ellenében a Habsburgokat támogassa. Mindez azonban nem magyarázza a kialakuló személyes ellenszenvet, ahogy Pázmánynak a diplomáciai levelezésben sokat emlegetett kolerikus alkata, önbizalma sem. A magunk részéről a legfontosabb indokot a fentebb boncolgatott körülményekben véljük megtalálni. Esztergom érseke azért kapta meg váratlanul és meglepetésként a bíbort bő két évvel korábban, hogy a pápai érdekeket képviselje a bécsi udvarban, nem pedig azért, hogy a Habsburgok erélyes és hatékony szószólója legyen az Örök Városban! Meglátásunk szerint a Barberinik „disszidens kreatúraként” tekintettek rá, egészen haláláig.²⁰ Csalódásukat

¹⁶ Gyakorlatilag nincs olyan jelentősebb kéziratára Európának, ahol *Intermittere non possum... kezdetű tiltakozó irata* ne lenne megtalálható. Vö. Hanuy: *Pázmány... levelei*, II. n. 728.

¹⁷ NB IV/5. n. 82/2. Barberini Roccihoz és Grimaldihoz, 1632. június 12. Francesco Barberini szerint a prefektúra kérdése végül elő sem került a tárgyalásokon (300). – *Az amulus cardinalitiae* végül egyik familiárisával küldette utána Magyarországra Rocci nuncius. NB IV/5. n. 94. Rocci Barberinihez. 1632. július 24.

¹⁸ Vö. Tusor, Péter: *Le origini della bolla "Sancta Synodus Tridentina"*. In: Colección "La Corte en Europa" Temas 5. La Dinastía de los Austria: Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio. Ed.: Millán, José Martínez – González Cuerva, Rubén. Madrid, 2011. 205–227.

¹⁹ „Vero é che, essendo stato riconosciuto da questa corte per huomo rotto e da poter apportar poco ben alla publica quiete, ho desiderato più tosto di riverirlo lontano che di vederlo ministro delle male sodisfazioni tra S. S.tà e S.M.C”. NB IV/7. 205. 3. j.

²⁰ Vö. Baglioni jelentését Francesco Barberininek (*ciffre*), 1637. augusztus 15.: „La puoco buona volontà e stravaganti capricci del già cardinale Pazman stimo molto ben'noti all'eminenza vostra et

fokozhatta, hogy Pázmány egyúttal a pápának különleges engedelmességet fogadó jezsuita szerzetes volt és maradt élete végéig. Mint ilyennek már érseki kinevezésére is azért került sor 1616-ban – V. Pál példa nélküli közreműködésével –, hogy az ország primásaként a Kúria elvárásai szerint működjön közre a Habsburg trónutódlásban a magyar királyválasztás megfelelő ütemezésében és sikerre vitelében II. Ferdinánd javára.²¹

Rómában már megérkezése előtt tudhattak arról, hogy Pázmány nemcsak „teljesen megnyerni Őszentsége szívét” érkezik, hanem a spanyol és osztrák Habsburgok között készülő liga kiteljesítésén fáradozik,²² hiszen nem véletlenül utazott végig Észak-Itálián. Buccariból az Adrián átkelve Anconán keresztül sokkal gyorsabban megérkezhetett volna az Örök Városba.²³ A március 8-ai konzisztóriumon tett Borgia-protestálás nyomán feszültté vált római atmoszféra mellett az útközben megkezdett ligatárgyalások magyarázhatják az első pillanattól kedvezőtlen fogadtatást.²⁴

Egy-két helyen felbukkan a diplomáciai levelezésben, hogy Pázmányt esetleg Gaspare Borgia – akivel követjárása idején órákra bezárkózott tárgyalni – és köre hálózta be s használta fel saját céljaira.²⁵ Szerintünk szó nincs erről. Pázmány, aki többször és nyíltan kifogásolta a pápa titkos francia kapcsolatait,²⁶ 1632 tavaszától tudatosan és következetesen

io, sebbene meco si affaticò una volta di persuadermi d'esser molto devoto et osservante verso nostro signore, andai però conoscendo sempre, che nel regno non nutriva bene gli animi della nazione verso la santa sede, mostrando, che costa era loro chiusa la porta di poter ricevere o grazia o giustizia con simili conceiti appassionati. Dopo la sua morte ho sentito ratificarmi tutto ciò da più parti, et ho procurato con l'ragioni che vi sono molto vive di render capaci quelli del regno che me ne hanno parlato della falsità di questi supposti... Biblioteca Apostolica Vaticana (a továbbiakban: BAV), Barb. Lat., vol. 7002, fol. 124r.

²¹ CVH I/13. Tusor Péter: *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány)*. Budapest–Róma, 2016.

²² Erre egy újabb előkerült külön instrukciót is kiállítottak számára 1632. február 14-én Bécsben. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Spanien, Diplomatische Korrespondenz, Kart. 22., Map. 422., fol. 1–4. A fogalmazvány átírásomban kiadva: Martí Tibor – Monostori Tibor – Tusor Péter: *Pázmány Péter kiadatlan követi instrukciója (1632. február 14.)*. Új Magyar Sion, 7. évf. (49. évf.) (2013) 1. sz. 139–147.

²³ Vö. NB IV/5. n. 82.2.: „accìo non s'intoppasse in quello che è avvenuto all'altra recta da S. Em. [i.e. Pázmány] e dal Rabatta in Italia et altri ministri altrove”, valamint NB IV/5. n. 55.1. 56.1. 61.2. Lásd még Pázmány leveleit a toszkán nagyherceghez (Ferrara, 1632. március 13. és Róma, 1632. március 29., április 3.), a pármái és modenai hercegekhez (Róma, 1632. március 29. és április 3.), melyeket a kapcsolatfelvétel jeleként értékelhetünk. Hanuy: *Pázmány... levelei*, II. n. 717. 719. 720. 722. 723. 724.

²⁴ Borgia fellépésére legújabbban: Visceglia, Maria Antonietta: «*Congiurarono nelle degradazione dei papa per via di un concilio*»: *la protesta del cardinale Gaspare Borgia contro la politica papale nelle Guerra dei Trent' Anni*”. Roma Moderna e Contemporanea, vol. 11. (2003) 167–193.

²⁵ Például NB IV/5. n. 66.1. Barberini Roccihoz, 1632. április 17. (240).

²⁶ VIII. Orbán francia orientációjának nyílt kifogásolására: NB IV/5. n. 82.2.: „S.B. è partialissima dei Franzesi”. Pázmány 1635-ben hosszasan és mélyen kifejtette Baglioni nunciushoz franciaellenes kifogásait: „*Con occasione della visita del s. card. Pasman entrò ancora S. Em. a parlare dello stato presente delle cose di Germania. Esaggerò contro i Franzesi, che senza causa disturbassero l'imperio, si servissero de gli heretici, e le cose loro pigliassero piede in pregiudizio della religione cattolica. E passò alle solite doglienze, che all'imperatore da S. B. non si dassettero agiuti e chi in stima appresso S. Stà fusse più il partito di Francia che della Germania... Si rendeva però pertince tuttavia più onde disse che, quando non vi fosse altro modo da trovare danari, v'erano quelli di Castello...*” A nunciushoz kifogása, miszerint az Angyalvár kincsei kizárólag az Egyházi Állam végszükségére szolgálnak, nem helytálló, V. Sixtus rendelkezésére azok a katolicizmust fenyegető veszély

politizált a Barberinik ellen. Választása alattvalói lojalitása és bíborosi esküje között, melyet már 1630 elején vonakodva tett le, világos és egyértelmű.²⁷ Kifejezetten a bécsi udvar „hájái” közé tartozott. A spanyolokkal karöltve határozott fellépést sürgetett II. Ferdinánd részéről. Valóban kész volt érsekségéről is lemondani, hogy Rómába visszatérve eredményesebben tudjon politizálni. A szász különbékére készülő Bécsben azonban a főként Anton Wolfradt által képviselt mérsékeltebb, Rómával „*con dolcezza*” politizálni kívánó irányvonal követői kerekedtek felül. Annak ellenére, hogy a császárvárosban – miként Georg Lutz már kimutatta – szinte kezdettől fogva tudtak a Richelieu-vel folytatott titkos pápai diplomáciai együttműködésről.²⁸ Az itáliai visszatérés körüli tervezetések végleges lezárását az új bíboros protektori kinevezések publikálása jelentette. Németország protektora Franz Dietrichstein, komprotektora Giulio Savelli, Magyarország és az örökös tartományok protektora Ippolito Aldobrandini lett. Pázmány meglehetősen csalódottsággal kommentálta a döntést: „Eő felsége olasz embernek adta titulum protectionis haereditarium provinciarum, mintha maga alattvalói között elégséges Kardinál ember nem találtatott volna” – írta magyarul bizalmasának, Lippay György veszprémi püspök, udvari magyar kancellárnak 1635. június 16-án.²⁹

Pázmány támogatta, hogy az új állandó római követ Niccolò Ludovisi legyen, és mellette az a Ludovico Ridolfi működjön rezidensként, aki 1616-ban fontos szerepet játszott érseki kinevezésében. Sikertelenül, Ridolfi helyett Cornelius Heinrich Motmann Rota-auditor igyekezett a megkoronázott magyar király, III. Ferdinánd római rezidensként magát pozícionálni. Motmann egyúttal Pázmány római ágense is lett 1632-től, megbízójával titkos

esetén is felhasználhatók voltak. Baglioni Barberinihez, 1635. május 5. NB IV/7. n. 50. 3. (Csupán egy részletét idézzük a hosszas jelentésnek.)

²⁷ Mária Magdolna főhercegnőnek és toszkán nagyhercegnének, II. Ferdinánd hűgának közvetlenül bíborosi kinevezését követően világosan megfogalmazta európai politikai *credóját*: „Én felnőttkoromtól fogva az Ausztriai Ház alázatos szolgája voltam, s most, hogy legkegyelmesebb uram, a császári felség ajánlása révén erre a méltóságra emelkedtem, semmi sincs mélyebben bennem, mint hogy engedelmis szolgálattal az egész dinasztia előtt kedvessé tegyem magam”. Nagyszombat, 1630. január 3. Hanuy: *Pázmány... levelei*, II. n. 572. (itt a latin eredeti fordítása szerepel). Bíborosi esküje: Tusor Péter: *Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum, 9. évf. (1997) 1–2. sz. 115–118, n. 15. (http://institutumfraknoi.hu/sites/default/files/petri_pazmany_epistulae_acta_notationesque_inedita.pdf) letöltve: 2017. május 3.).

²⁸ Rocci 1634. március közepén hosszasan beszámol Wolfradtal folytatott beszélgetéséről, melyben kifejtette a Pázmány visszatérésével szembeni római érveket, a bécsi püspök pedig hosszan szólt a Szentszékkal szembeni konfrontatív politika ellenében, és hogy az esztergomi érseket sem a feszültség növelése végett küldenék vissza: „*mentre S. M. avesse mandato a Roma il s. cardinale [Pázmány], S. Em. non haverebbe havuto titolo di ambasciatore, né saria stato inviato con altro fine che di dare gusto a S. B. e a V. Em. e con ordine di operare che cotesti ministri spagnoli caminassero col dovuto rispetto con N. S....*” A nuncius végkövetkeztetése az, hogy nem fogják Pázmányt visszaküldeni: „*non vi è fin' hora risoluzione di mandare a Roma il s. card. Pazman, et io credo, che non se ne farà altro*”. Jelentése Barberinihez, 1634. március 18. NB IV/6. n. 84. Vö. Lutz, Georg: *Glaubwürdigkeit und Gehalt von Nuntiaturreberichten*. QFIAB, Bd. 53. (1973) 228–275., 245–253.; uő: *Roma e il mondo germanico nel periodo della guerra dei Trent'Anni*. In: Biblioteca del Cinquecento 84. köt. La corte di Roma tra Cinque e Seicento. »Teatro« della politica Europea. Atti del Convegno Internazionale di Studi (Roma, 22–23 marzo 1996). A cura di: Gianvittorio Signorotto – Maria Antonietta Visceglia. Roma, 1998. 425–460., 438–439.

²⁹ Pázmány levelének fogalmazványa: Primási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum Vetus, n. 174, fol. 8. Kiadva: Tusor Péter: *Pázmány állandó római követségének terve*. In: Hargittay (szerk.): *Pázmány Péter és kora, 151–175.*, 175. n. 3. A protektori kinevezésekre: NB IV/6. n. 54.1 és IV/7. n. 12.9. Lásd még: NB IV/5. n. 72.

levelezést is folytatott. Egyelőre csupán feltételezés, de élünk a gyanúval, hogy Motmann talán „kettős ügynök” lehetett. Nyíltan a Barberinik ellenzékéhez tartozott (akik nem voltak hajlandók elismerni rezidensként, és a nunciatúrai levelezésben elég negatív a megítélése),³⁰ egyúttal azonban bizalmas információkat adhatott ki magyar megbízójáról. A *Segreteria dei Brevi* ugyanis több bullát őriz a neki juttatott pápai penziókról, ami merőben szokatlan mozzanatnak tűnik egy a pápai klientúrához nem tartozó, sőt az ellenzéknek dolgozó prelátus esetében.³¹ Íme, a Pázmánnyal szemben mutatott ellenérzések újabb, egyelőre hipotetikus magyarázata. (Motmann eredetileg a Crescenziék kliense volt, talán e család – egyelőre sajnos még az illetékes *Soprintendenza Archivistica*n nem regisztrált – magánlevéltárában maradtatott fenn valami tőle.)³²

Pázmány bíboros a látszat ellenére nem a barokk kori politikai intrika európai szintű nagymestere volt, hanem a magyar politikai elit előljáróban vázolt maximáit képviselte következetesen. Az 1631. őszi breitenfeldi vereség és az azt követő diplomáciai mozgások a *Casa Austriaca* bukásának rémképét vetítették előre. Ez Magyarország számára egyet jelentett volna az oszmán terjeszkedésnek való totális kiszolgáltatottsággal. Az osztrák Habsburgok bukásával a Pázmány vezényletével épp kibontakozó trienti katolicizmus helyzete is reménytelenné vált volna – hozunk elő még egy fontos szempontot. Mindezek alapján a következő tézist fogalmazhatjuk meg: Pázmány Péter ugyanazon politikai célok mentén haladt a magyar rendi hagyomány mentén, amikor 1629-ben megkapta a bíbort, és amikor 1632-től haláláig heves konfliktusba került a pápával. A magyarázatot az európai hadi és politikai helyzetnek a svéd támadást követő radikális megváltozása szolgáltatja a harmincéves háború összefüggésében.

A Habsburg Királyság és az Erdélyi Fejedelemség

Nem alaptalanul szenteltünk Pázmány és a Barberinik kapcsolatának ekkora teret. Az 1630–1635 közötti, az elmúlt tizenkét évben megjelent nunciatúrai kiadványok magyar vonatkozásainak döntő hányadát e viszony dokumentumai teszik ki. Magyarország és annak egyik első számú rendi vezetője elsődlegesen mint a Habsburg uralmi rendszer exponense, mint császári miniszter, a Titkos Tanács tagja tűnik fel az iratokban 1630–1635 között. Magyarország és primása előfordulásának a mindinkább formálódó Habsburg dunai monarchia adja a kereteit.³³

A már említettek mellett további bizonyíték erre, hogy 1634. január 14-én Ciriaco Rocci még Alessandro Bichi párizsi nunciust is szükségesnek látta tájékoztatni Pázmánnyal folytatott diskurzusáról, melyben az kifejtette kétségeit a XIII. Lajos és II. Ferdinánd közötti pápai mediáció sikere felől, tekintve, hogy a franciák Pinerolo és Metz (Moynevic) kapcsán „ésszerűtlen követelésekkel fognak fellépni, és folytatják machinációikat”.³⁴ Ugyanígy Pázmány

³⁰ Barberini Roccihoz, 1632. július 31., NB IV/5. n. 97.1; továbbá NB IV/7., különösen n. 3.1 (Barberini Roccihoz, 1634. november 18.) és *ad indicem*.

³¹ Archivio Segreto Vaticano (a továbbiakban: ASV), Segreteria dei Brevi, Registra, vol. 966, fol. 271r–272v és 485rv; vol. 969, fol. 469rv.

³² Vö. <http://siusa.archivi.beniculturali.it/reg-laz/> (letöltve: 2017. május 3.).

³³ Mely monarchia „alapító okmányát”, II. Ferdinánd 1621-es végrendeletét első helyen Pázmány írta alá. Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar Történet*. 1–5. köt. Budapest, 1941–1943. 4. köt. 25.

³⁴ „*Aggiungo in cofirmazione di questo, che essendomi io veduto hier sera col s. card. Pazman, col quale è stata comunicata l'apertura che io procuravo fare per l'unione. S. Em. mi disse «Ancorché per questa parte si voglia cedere al punto di Pinarolo e Moienvich, contuttociò vedrà V. Em.*

császári miniszteri szerepéről, a bécsi udvarban elfoglalt pozíciójáról kaphatunk képet azokból a jelentésekből, amelyek kiemelten foglalkoznak a szász választóval tervezett prágai béke előkészítésében játszott szerepével. Az esztergomi bíboros a béke mellett kardoskodó „*lega occulta*” tagjaként tűnik elő.³⁵ Egészségi állapotának romlása is inkább politikai szerepvállalása miatt, semmint a trienti reform magyarországi folytatása miatt táplált aggodalom nyomán tarthatott számot a pápai diplomácia érdeklődésére.³⁶

Végig a 16. században, sőt még a Borghese-pontifikátus első felében is más a helyzet. Magyarország önmagában is érdekes és fontos Róma számára, és előfordulása sokkal gyakoribb és sokszínűbb a pápai diplomáciai levelezésben, ahogy ez a *Nuntiaturberichte* I. (1533–1559), II. (1560–1572) és III. (1572–1585) *Abteilungjének*³⁷ kötetében vagy például Stefano Ferreri, Antonio Caetano és kiváltképpen Placido de Mara (aki 1608–1612 között II. Mátyáshoz mint magyar királyhoz akkreditált nuncius volt) jelentéseiben tükröződik is.³⁸ A

che questa negoziazione non si stringerà, perché i Francesi procureranno scapparne con dimande irraggionevoli e vorranno tirare avanti le loro machine». NB IV/6. n. 6.66 (303–304. 1. j.)

³⁵ Ennek tagjai még Dietrichstein bíboros, valamint Quiroga és Valeriano Magno atyák voltak, a különbékét ellenzők élén a császári gyóntató Lamormain állt. Rocci, Baglioni, és D’Ales levelezése Barberinivel, 1634. december 30. – 1635. június 9. NB IV/7. n. 14. 7. 30.6. 32.8. 44.1. 60.4. 9*. 13.3*. Pázmány nemcsak a Titkos Tanács ülésein vett részt, hanem a teológusi bizottság munkájában is („*Consilium Conscientiae*”), és megjelent az olyan operatív egyeztetéseken is, mint például a Stralendorf palotájában tartott megbeszélés.

³⁶ NB IV/7. n. 14.7. Rocci Barberinihez, 1634. december 30. „*Il signor cardinale Pazman in questi giorni è stato con qualche pericolo della vita per una gran flussione di catarro cadutagli sopra il petto, ma nora e fuori di pericolo e sta meglio.*” Motmann e titkosított jelentés nyomán (kiszivárgás?, bennfentes értesülés?) írhatta Rómából 1635. január 27-én magyar megbízójának, hogy örömmel értesült felépüléséről. Vö. Tusor: *Pázmány állandó római követségének terve*, 172. 95. j. – „*Il s. card. Pasman è giunto qui di nuovo pochi giorni sono, dice per occasione di curarsi delle sue infermità di asma e di catarro (con dubbio di hidropisia), come mi ha conferito havendolo io visitato. La cera non è buona. Ha viso quasi di morto e molto difficilmente camina e si sostenta che credevo per rispetto di podagra, ma si può attribuire allo stato nel quale si trova, poco buono, come sopra.*” NB IV/7. n. 50.2. Baglioni Barberinihez, 1635. május 5.

³⁷ Lásd felsorolásukat: <http://dhi-roma.it/nuntiaturberichte.html> (letöltve: 2017. május 3.) és különösen a legutolsó megjelent kötetet: Koller, Alexander (Hg.): *Nuntiaturen des Orazio Malaspina und des Ottavio Santacroce. Interim des Cesare dell’Arena (1578–1581)*. Berlin–Boston, 2012. Ugyanez áll a gráci nunciatura anyagára. Vö. <http://www.oehirom.it/it/publicazioni> (letöltve: 2017. május 3.). Az eddig utolsó kötet: Grazer Nuntiatur Bd. 5. *Nuntiatur des Girolamo Portia 1599–1602*. Hg. v.: Zingerle, Elisabeth. Wien, 2012. (QFIAB, Bd. 93. [2013] 508–509).

³⁸ NB IV/3. *Die Prager Nuntiatur des Giovanni Stefano Ferreri und die Wiener Nuntiatur des Giacomo Serra (1603–1606)*. Hrsg. v.: Meyer, Arnold Oskar. Berlin, 1915.; Kristen, Zdeněk (ed.): *Joannis Stephani Ferrerii nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. I/1: 1604 Ian.–Iul.* (Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem [Epistulae et acta] 1592–1628/3). Praeae, 1944.; Caetano iratai: Linhartova, Elena (ed.): *Epistulae et acta 1592–1628/4, Pars I. II. III/1–2 (1607–1608 Aug.)*. Praeae, 1932–1946.; Černušák, Tomáš (ed.): *Pars IV (1608. Sept.–1609 aug.)*. Praeae, 2013. Vö. QFIAB, Bd. 93. (2013) 509–510. Placido de Mara diplomáciai levelezésének adatai: Giordano, Silvano O.C.D. (a cura di): *Le istruzioni generali di Paolo V ai diplomatici pontifici 1605–1621*. 1–3. (Instructiones Pontificum Romanorum [Istituto Storico Germanico di Roma]). Tübingen, 2003. 586–587; valamint Archivio di Stato Massa, Archivio Cybo-Malaspina, Archivio Alderano Cybo, vol. 93. (vö. Samerski, Stefan: *Akten aus dem Staatssekretariat Paul V. und Gregors XV. im Archiv des Kardinals Alderano Cybo [1613–1700] in Massa*. Archivum Historiae Pontificiae (a továbbiakban: AHP) 33. [1995] 303–314. A nuncius jelentéseinek magyar forrásértékére és korai hasznosítására: Károlyi Árpád: *Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása*. Századok, 53. évf. (1919) 1–28., 124–163. Károlyi Árpád másolatai az anyagról (főként a

magyar vonatkozások háttérbe szorulása a nunciusi jelentésekben egyfelől a pápai politika horizontjának Itáliára szűkülésével magyarázható, másfelől a Habsburgok meginduló centralizációs törekvéseivel, melyek Magyarországot mind erőteljesebben igyekeztek az örökös tartományok sorában kezelni.³⁹ A közvetlen magyar adatok csökkenését a nunciusi jelentésekben (Csehország előfordulása például rendre kétszeres)⁴⁰ e tendenciák mellett az ország korábbi jelentősége elvesztésének tulajdoníthatjuk, lásd Pallotto már idézett sorait. Nem árt ugyanakkor megjegyezni, hogy országaik közül a Habsburgoknak Magyarországról származott a legtöbb bevételük a korszakban. Igaz, ez is igényelte a legtöbb kiadást a török elleni védelmi rendszer kiépítésének, majd fenntartásának irtózatossága miatt.⁴¹

Az országnak a primás mellett – saját igényei szerint előtt – első számú rendi vezetője, Esterházy Miklós nádor alig-alig szerepel a nunciaturai anyagban, csupán a török hódoltságban kiépített hírszolgálatára kapcsán tűnik fel.⁴² Saját ügynökei révén ugyanis ő informálta a bécsi udvart a hódoltság fejleményeiről, a várható török mozgásokról. Erdély kapcsán olvashatunk róla: kiegyezéséről az új fejedelemmel, I. Rákóczi Györggyel. (Esterházy maga is szeretett volna Bethlen Gábor örökébe lépni.)⁴³ Emellett magyar vonatkozásban elhangzott politikai bölcsessége bukkan még elő. Rocci az itáliai viszonyokra alkalmazza a nádor következő mondását: „*Sinite quaeso, ut isti se invicem percutiant*” – mely eredetileg Bethlen és török szövetségesei kapcsán hangzott el.⁴⁴

Politikai szempontból nézve a Habsburg-uralom alatt álló Királyságnál jelentősebb figyelmet kap a nunciusi jelentésekben és az államtitkársági utasításokban a keleti magyar államalakulat, a kényszerű török vazallus, ám egyúttal magyar királyi (a gyakorlatban császári) legitimitációt is igénylő Fejedelemség, melynek névadó központi területe Erdély.⁴⁵ Pallotto vonatkozó tudósításai konfesszionális erőterben mozognak: Bethlen özvegye és átmeneti utóda, Brandenburgi Katalin katolizálásával és annak várható előnyeivel foglalkoznak. A tervezeteknek az özvegy nyilvános reprotantizálása, majd letétele vetett végett.⁴⁶ Ugyancsak a Bethlen-utódlás problémáinak köszönhető Pallotto azon értékes jelentése,

Magyar Országgyűlési Emlékek számára): Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár, Kézirattár, ms. 759/1. 760. 5000. Részletesebben CVH I/1. exc., CXXVII.

³⁹ Prodi, Paolo: *The Papal Prince: One Body and Two Souls. The Papal Monarchy in Early Modern Europe*. Cambridge, 1987. 157–181.; Aldea, Quintín: *La neutralidad de Urbano VIII en los años decisivos de la Guerra de los Treinta años (1628–1632)*. Hispania Sacra, vol. 21. (1968) 155–178.; Lutz, Georg: *Rom und Europa während des Pontifikats Urbans VIII. Politik und Diplomatie. Wirtschaft und Finanzen. Kultur und Religion*. In: Elze, Reinhard – Schmidinger, Heinrich – Schulte Nordholt, Hendrik (Hrsg.): *Rom in der Neuzeit. Politische, kirchliche und kulturelle Aspekte*. Wien–Rom, 1976. 72–167., 74–78., 85–90. Magyarország története tíz kötetben 3/1–2. köt. R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Magyarország története 1526–1686*. Budapest, 1987. 775skk.

⁴⁰ NB IV/4–7. Ungarn és Böhmen címszavak *ad indicem*.

⁴¹ R. Várkonyi: *Magyarország története 1526–1686*, 937skk. A földbirtokok iránt ugyanakkor a török veszély miatt alig volt külföldi kereslet, a rendkívüli nuncius maga sem ajánlja a magyarországi investíciót a bíboros *neposnak*. Vö. NB IV/6. n. 1.3. Grimaldi Barberinihez, 1633. június 4.

⁴² NB IV/6, 98.2. Rocci Barberinihez, 1634. május 1.

⁴³ NB IV/4. n. 18.1. Rocci Barberinihez, 1631. május 3.

⁴⁴ NB IV/5. n. 162.1. Rocci Barberinihez, 1633. március 5.

⁴⁵ Erdély történetének szintézise angol nyelven: Köpeczi, Béla – Makkai, László – Szász, Zoltán – Barta, Gábor et al. (eds.): *History of Transilvania*. 1–3. köt. Budapest – Toronto – New York, 2001. (<http://mek.oszk.hu/03400/03407/html/letolte>: 2017. május 3.).

⁴⁶ NB IV/4. n. 20.1. 23.2. 30.4. Pallotto Barberinihez, 1630. március 2., április 6.; a Propaganda Fide Kongregáció Pallottóhoz, 1630. március 9.

amely Pázmány és Esterházy vezetésével a magyar rendi intézmény *Consilium Hungaricum* és a császári Titkos Tanács – ritka, nem példa nélkül álló – együttes üléséről tájékoztat.⁴⁷

Az uralomváltás problémái mellett a Fejedelemség szintén az európai háború összefüggésében kap nagyobb teret az Államtitkárság és a bécsi Nunciatúra levelezésében. Francesco Barberini hol szembetűnő aggodalommal, hol még szembetűnőbb szenvtelenséggel latolgatta, hogy a svédek oldalán a kálvinista I. Rákóczi György Bethlen nyomdokaiban járva új frontot nyit-e II. Ferdinánd ellen. A római nézőpont szerint a fejedelem esetleges hadjárata „colpo mortale” lett volna a németországi katolikusok számára. A pápai udvar, miközben igyekezett cáfolni azon vádakot, hogy a francia diplomácia az oszmánok hadba lépésén munkálkodik,⁴⁸ többször is azon az állásponton volt, miszerint sem Rákóczi, sem a törökök nem hagyják majd ki a kínálókozó lehetőséget. Saját belpolitikai problémáik miatt mégsem került sor sem erdélyi, sem oszmán beavatkozásra.⁴⁹ Az uralma konszolidálásával elfoglalt – egyébiránt a Királyság területén nagybirtokos – Rákóczi végül 1633. szeptember 28-án számottevő kedvezmények fejében Eperjesen egyezséget kötött II. Ferdinánddal, ami jó tíz évre távol tartotta őt a Királyság elleni hadjárattól. Az eseményt a pápai diplomácia örömmel fogadta, kiváltképpen, hogy az egyezés a katolikus vallás védelméről is szót ejtett.⁵⁰ Sajátos életkép, és jól mutatja, hogy Bécsben mennyire tartottak időnként a török támadástól, hogy amikor híret vették Gusztáv Adolf halálának, 1632. november végén nem csak a bécsi bástyákra vontatták ki az arzenálból az ágyúkat és adtak le üdvölvéseket. A Haditanács ugyanezt a magyar végvárakban is elrendelte, hogy az oszmánok mielőbb és méltó módon értesüljenek az örvendetes fejleményről.⁵¹

A magyar országgyűlések

Egészen különös, hogy míg például Placido de Mara vagy akár Ascanio Gesualdo és Carlo Caraffa jelentéseiben még kiemelt figyelmet kapnak,⁵² ezúttal a magyar országgyűléseket alig említik. Jegyezzük meg, hogy Malatesta Baglioni 1638-ban ugyanakkor már újra nagyobb teret szentel a magyar diétának,⁵³ nem is beszélve Francesco Buonvisiről 1681-ben⁵⁴ vagy akár már Camillo Melziről 1646/1647-ben.⁵⁵ Igaz, az utóbbi esemény sem a Barberini-pontifikátus idejére esett, és a harmincéves háború erőterében kötött linzi béke végrehajtása állt a tárgyalások középpontjában.⁵⁶

⁴⁷ „...Convenne in questi giorni la nobiltà di Ungheria, e domani in Possonio con l'em.mo s. card. Pazman e s. palatino del regno dovevano per il medesimo effetto [i moti di Transilvania] convenire li più principali e li ministri”. NB IV/4. n. 105. 1. Pallotto Barberinihez, 1630. október 5.

⁴⁸ NB IV/5. n. 67.2 és 74. Rocci Barberinihez, 1632. április 24. és Barberini Roccihoz 1632. május 15.

⁴⁹ NB IV/5. n. 90.1. 114.2. 117.2. 123.1; IV/6. köt. n. 1.2. 8.2. 14.1. Rocci, Grimaldi és Barberini iratai 1632. június 19. és 1633. június 4. között (avvisi is).

⁵⁰ NB IV/6. köt. n. 48.2. Barberini Roccihoz, 1633. 11. 12. Az eperjesi békére: *Fraknoi Vilmos: Az eperjesi béke 1633-ban*. Századok, 5. évf. (1871) 188–201., 248–255.

⁵¹ NB IV/5. n. 133.3. Grimaldi Barberinihez, 1632. november 29.

⁵² De Mara: például Károlyi: *Az ellenreformáció kezdetei*, id. mű; BAV Barb. Lat., vol. 6920 – Gesualdo: BAV Barb. Lat., vol. 6924; ASV Fondo Borghese, Serie III, vol. 127.e; Serie II, vol. 156.; Serie I, vol. 947.; Carafa: ASV Segr. Stato, Germania, vol. 115.; BAV Barb. Lat., 6936–6939., 6948.

⁵³ BAV Barb. Lat., vol. 6985–6986, *passim* (in piano; avvisi); vol. 7004–7005 (ciffre).

⁵⁴ Vö. Vanyó Tihamér: *A bécsi nunciások jelentései Magyarországról 1666–1683*. Pannonhalma, 1935.

⁵⁵ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 142–144 (in piano; ciffre).

⁵⁶ Vö. A Magyar Protestáns Irodalmi Társulat kiadványai. Zsilinszky Mihály: *A linzi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvények története*. Budapest, 1890.

1630-ban Pallotto nem is kísérte el az udvart Pozsonyba.⁵⁷ 1634/1635-ben Baglioni ugyan követte azt, és a közeli Bécsújhelyből írta jelentéseit a soproni országgyűlés alatt, ám jószerevével megelégedett a megnyitási ceremónia leírásával és a királyi propozíciók megküldésével.⁵⁸ Az 1635. január 13-án összeállított *avvisói* ugyanakkor szenzációsnak tűnő hírt tartalmaznak. Eszerint a diétán a magyar rendek törvényt hoztak a birodalmi „*cuius regio eius et religio*” elv magyarországi bevezetésére: „Úgy hírlük, hogy határozatot fogadtak el arról, miszerint a parasztok kötelesek követni földesuraik vallását. Ez nagy következménnyel és eredménnyel járna a katolikus hitre nézve, nem lévén több három eretnek főúrnál az országban, és ezek birtokait leszámítva az összes többinek a mi szent hitünket kell majd követnie” – olvashatjuk.⁵⁹ Meg kell jegyeznünk, hogy a Rómába küldött hír klasszikus „*Non Testatum*” (NT). Ilyen törvény ugyanis nem született, és Magyarországon meghatározóan a kegyuri jog (*ius patronatus*) maradt a jobbágyok vallási orientációja befolyásolásának legális eszköze a földesurak részéről. A nuncius emellett tökéletes tájékozatlanságról tesz tanúságot a magyar viszonyok terén: a köznemesek és jobbágyaik túlnyomó része ekkor még protestáns volt. Ők alkották a számszerű és politikai többséget, nem a valóban jórészt már katolikus arisztokrácia.⁶⁰ A Bethlen alatt eladományozott egyházi javak rendezése és az anabaptisták kitiltása ügyében a diéta alkalmából küldött pápai bréve mindazonáltal különleges mozzanat a korabeli szentszéki–magyar kapcsolatok történetében.⁶¹

Egyházkormányzat, vallási ügyek

Az európai politika tágabb és a Kárpát-medencei belviszonyok jóval szűkebb horizontja mellett a publikált iratanyagban a politikai kérdések a meghatározók, míg a vallási témák másodlagos szerepet játszanak. Ez a megállapítás nemcsak Pallotto, Rocci és Baglioni nunciatúrájára, hanem sajátos jellegénél fogva – a küldetés egy uralkodóhoz, de több országhoz és a birodalomhoz szól – a bécsi (olykor prágai) nunciatúra egészére érvényes végig a kora újkorban és az újkorban is, kezdve Antonio Burgio intézményi előzményül szolgáló budai követségétől Francesco Buonvisi misszióján át egészen Teodoro Valfrè di Bonzo 1918/1920-ban lezáruló missziójáig.⁶²

E megállapítás akkor is igaz, ha tudjuk, hogy a bécsi nunciatúra egyházkormányzati működésének nem minden vetülete került be a jelentésekbe. A rutinügyletnek számító kánoni kivizsgálásokról csupán néhány magyar vonatkozású említést találunk a levelezésanyagban,

⁵⁷ NB IV/4. n. 39.2. Pallotto Barberinihez, 1630. május 4.

⁵⁸ NB IV/7. n. 12.3. 1634. 12. 23. (*avvisi*).

⁵⁹ „*Si sente anche essersi risoluto che li paesani debbano essere astretti seguire la religione de loro padroni, che pure è di grandissima conseguenza et frutta alla fede cattolica, non essendo nel regno che 3 principali heretici, onde hora dalli stati di quelli in fuori tutti gli altri sono cattolici et dovranno seguire la nostra santa fede.*” NB IV/7. 167. 2. j.

⁶⁰ A 17. századi rendiség vallási viszonyaira: A Ráday Gyűjtemény tanulmányai 8. köt. Péter Katalin: *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*. Budapest, 1995. Kiváltképpen: *A katolikus megújulás és a protestáns reformáció (5–14.)*; *Az 1608. évi törvény és a jobbágyok vallásszabadsága (129–151., 246–249)*.

⁶¹ NB IV/7. n. 25.1. Barberini Baglionihoz, 1635. február 3.

⁶² *Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526*. Budapest, 1884.; *Monumenta Vaticana Hungariae II/1–2. köt. Buonvisi bíbormok bécsi nuntius jelentései. Budavár fölszabadításának kétszázados emlék-ünnepe alkalmából közrebocsátva*. Budapestini, 1886.; Kovács, Elisabeth: *Österreich-Ungarn aus der Sicht des Vatikans: Die Instruktion für den apostolischen Nuntius in Wien, Teodoro Valfrè di Bonzo, vom Sommer 1916*. AHP, 33. (1995) 275–298.

miközben tudjuk, hogy ennél több jegyzőkönyv készült az időszakban.⁶³ A szép számmal zajló nunciatúrai perek, egyéb egyházi jogi cselekmények elő sem kerülnek.⁶⁴ Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a nunciások az Államtitkárság mellett nemcsak a Propaganda Kongregációval leveleztek önállóan, hanem a *Dataria Apostolica*val is, melynek vonatkozó anyaga egyelőre rendezetlen és nem kutatható. A magyar királyi főkegyúri jog kiterjedt volta miatt a hivatalnak a kora újkorban már nem nyílt tere joghatóságának gyakorlására Magyarországon, így innen aligha várhatunk magyar adatokat. A későbbi évekből viszont például a Rezidencia Kongregációból igen, ahol több, Baglionihoz intézett levelet, dekrétumot találunk.⁶⁵

Ugyancsak rutinügyletnek számítanak a házassági felmentések, jelen esetben két főnemesi diszpenzáció. Ezek kapcsán feltétlen meg kell említeni azt a magyar sajátosságot, hogy az érvényben lévő középkori állami törvények értelmében a protestánsoknak is Rómától kellett kérni felmentést a rokonsági fok alól, ha nem akartak hátrányos jogkövetkezményeket, mely felmentést katolizálásuk reményében rendre meg is kapták. (A protestáns egyházi bírósági rendszer még nem épült ki megfelelően a korszakban.)⁶⁶ Itt kell megemlítenünk, hogy az ekkor még nem ritka arisztokrata felekezésváltásokra is találunk példát, méghozzá a 2003-ban boldoggá avatott Batthyány-Strattmann László herceg őse, Batthyány Ádám esetében. Palotto nuncius nem hallgatja el Pázmány kulcsszerepét sem az eseményben.⁶⁷ Üdítő színfolt továbbá a Szent István kanonizációjára irányuló Habsburg és magyar törekvések megjelenése a nunciatúrai levelezésben.⁶⁸ Páratlan információ, hogy a jezsuitisszák

⁶³ NB IV/4. n. 196 (Veszprém, 1631, Dávid Pál); NB IV/5. n. 39 (Pécs, 1632. Vinkovich Benedek); NB. IV/6. n. 76.1 (331) (Eger, 1634. Lósy Imre); Tusor Péter: *Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei (1605–1711). Historiográfia és projektterv*. In: CVH I/15.; úó: *Magyarország és a római Szentszék. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*. Budapest–Róma, 2017.

⁶⁴ Vö. például (a vizsgált időszaknál szélesebb spektrumból): CVH I/14. *Gli archivi della Santa Sede e il regno d'Ungheria (secc. 15–20)*. A cura di: Platania, Gaetano – Sanfilippo, Matteo – Tusor, Péter. Budapest–Roma, 2008. 74–75.; ASV, Archivio della Nunziatura in Vienna, Cause Civili, n. 22. 23. 24. 33. 44. 60; Controversie n. 2. 79. 83.; Criminali n. 83; Regolari n. 28. 67; d'Immunità, n. 22; *Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris*. Vanyó Tihamér: *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786*. Budapest, 1986. helyenként.

⁶⁵ ASV Congregazioni Romane, Concilio, Regesta Litterarum super Residentia, vol. 1, fol. 57v. 64v. 68v. 76v. 78v.

⁶⁶ Batthyány Ádám személyesen kérte Illésházy Katával kötendő házasságához a 3. és 4. fokú rokonság alóli diszpenzációt a nunciustól, „*non occorrere li pregiudizi che secondo le leggi del regno porta seco casar ne gradi prohibiti senza dispensa di cotesta santa sede*”. Pallotto Barberinihez, 1630. március 30., NB IV/4, n. 28.2. A házasság nem jött létre, mert a diszpenzációs bulla megkívánta Illésházy Kata katolizálását is. A másik, elnyert diszpenzáció: NB IV/4. n. 147., 160. Rocci Barberinihez és Barberini Roccihoz, 1631. január 10., február 22. Vö. Fazekas István – Iványi Béla – Koltai András: *Pázmány Péter és a Batthyányak*. Budapest, 2008. 20–24.; Roszner Ervin: *Régi magyar házassági jog*. Budapest, 1887.

⁶⁷ NB IV/4. n. 7.3 és 28.2. Pallotto Barberinihez, 1630. január 19., március 30. A nuncius mintegy 50 000 jobbágy katolizálására számított Batthyány áttérése után. Vö. Fazekas, István: *Die Rekatholisierung Adam Batthyánys im Jahr 1629*. In: Reingrabner, Gustav – Schlag, Gerald (Hg.): *Reformation und Gegenreformation im pannonischen Raum – Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland*. Eisenstadt, 1999. 26–29.

⁶⁸ Pallotto és Rocci Barberinéhez, 1630. január 19., 1631. április 2. NB IV/4. n. 7.3 és 174.2. Vö. Tusor, Péter: *Riforma, Liturgia, Canonizzazione nell'età della confessionalizzazione (La Congregazione dei Riti e il Cattolicesimo in Ungheria 1588–1689)*. In: Dall'Archivio Segreto Vaticano. *Miscellanea di testi, saggi e inventari II*. Città del Vaticano, 2007. 463–485., 473–476.

(ismertebb, de kevésbé kifejező nevükön angolkisasszonyok) Pázmány által alapított pozsonyi leánynevelő intézete a korábbi római rosszállások ellenére még 1631 nyarán is működött.⁶⁹

Az, hogy a vallási tematika mindezeknél némileg mégis tágabb teret kap, a Barberinikorszakban központi szerepbe kerülő és Közép-Európát is elérő, a *Propaganda Fide* által irányított missziószervezésnek köszönhető. A missziók koordinálásában, mint tudjuk, a nunciatúráknak hivatalos kompetenciájuk volt. Ez jelenik meg a Felső-Magyarországra érkező lengyel és főként olasz misszionáriusok küldetésének felügyeletében, Erdélybe jutásuk végül sikertelen támogatásában, varannói kolostor-szerzésükben.⁷⁰ Michael Adolf Althan és egzotikus lovagrendjét, a *Militia Christiana* komáromi pasztorális vállalkozását, illetve hódoltság missziós terveit is megemlíti a jelentésekben.⁷¹

Historiográfia

A közreadott anyag áttekintése után változtassunk megközelítésünkön, és az analizáló/szintetizáló módszer helyett helyezzük a középpontba a historiográfiai szempontot. A források kiadása több esetben is nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a korábbi történelmi narratívákat kiegészítsük, színesítsük, netalán mélyítsük. E vonatkozásban csupán egyetlen mintapéldát szeretnénk bemutatni, ami azt bizonyítja, hogy a források kiadását nem pótolja feldolgozásuk. Kiváltképpen a sokszor máig nehezen hozzáférhető vatikáni forrásokét nem, hiszen a római tartózkodás mindig időhöz, ösztöndíjhoz kötött, legalábbis a nem Rómában élő kutatók számára mindenképpen.

A magyar történettudomány számára új volt a felfedezés, miszerint a magyar történelmi tudat máig és egyre inkább kultikus alakja, Pázmány Péter – mint korábban már hosszasan ismertettem – élete végén nemcsak kegyvesztett lett a pápa és környezete előtt, hanem gyakorlatilag az Egyházi Állam területére sem kívánták beengedni, jöllehet ő, és ez számunkra az igazi szenzáció, kész lett volna még az esztergomi érsekségről és Magyarország prímási címéről is lemondani ennek érdekében. A vonatkozó forrásokat PhD értekezésünkben 2000-

⁶⁹ NB IV/4. n. 212.1 Rocci Barberinenez, 1631. augusztus 16. A bécsi nunciatúra joghatósági területén csupán Bécsben, Münchenben és Pozsonyban működtek női jezsuiták. A nuncius mindhárom helyre elküldte a felfüggesztő bullát. A bulla nem feltétlenül jelentette az intézetek működésének (azonnali) megszűnését. A bécsi előjáró (*prepositessa*) és társai például azonnal habitust cseréltek, hogy kimutassák engedelmességüket a pápai rendelkezésnek, amit Rocci elismerőleg tudatott a pápai udvarral. Pázmány érveit az *Institutum Matrum Societatis Iesu* mellett sokkal inkább Francesco Ingolinak, a Propaganda ez ügyben eljáró titkárának fejtette ki Pozsonyból 1629. július 28-án, mintsem saját római ágensének, Camillo Cattaneónak. A közreadó Hanuy Ferenc tévesen feltételezi ezt. Mind a lelőhely (a kongregáció levéltára), mind a szöveg stílusa (egy utalás sincs benne, hogy mit mondjon, tegyen Pázmány nevében) határozottan erre utal. Hanuy: *Pázmány... levelei*, II. n. 546. A 686. sz. levél címzettje is inkább Ingoli, mintsem Marnavich Tomkó János. A rend teljesen indokolatlan felfüggesztésére és Ingoli szerencsétlen szerepére ebben: *Miscellanea Historiae Pontificiae* 27. köt. Grisar, Joseph: *Maria Wards Institut vor römischen Kongregationen (1616–1630)*. Rom, 1966.

⁷⁰ Például NB IV/4, n. 97.2. 109.3; NB IV/5. n. 137.1. 153. 4; NB IV/6. n. 16.2; NB IV/7. n. 1 (*Istruzione Baglioni*). 16.1. 54.17 (II. Ferdinánd: vajon tudnak-e a misszionáriusok magyarul?). 66–67. 96.1 („*Istruzioni per la conversione degli heretici*”) 117.5 118.3. Egy sikertelen kismartoni megtelepedési kísérlet a minoriták részéről Nyugat-Magyarországon: NB IV/4, n. 7.4. A hódoltságra: NB IV/7. n. 93.3.

⁷¹ Például NB IV/7. n. 38.2 és 90.1. Baglioni Barberinihez, 1635. március 24., szeptember 22.

ben közzé is tettük, és 2001-ben magyar nyelven tanulmányt is publikáltunk erről.⁷² Egy rövidített olasz nyelvű változat 2011-ben látott napvilágot.⁷³

A nunciatúra-kötetek azonban több olyan értékes forrást is tartalmaznak, amelyek annak idején elkerülték a figyelmünket, illetve be sem vontuk őket a kutatás körébe. Több ilyen adatot már említettünk, például Pázmány „*huomo rotto*”-nak minősítését a bajor választófejedelem előtt. De ugyanide sorolható például Francesco Barberini már 1632. április 17-én kendőzetlenül megfogalmazott panasza a Pázmánnyal együtt bíborossá kreált és barát Palotto számára, melyben a *nepos* az esztergomi érsek római fellépését *expressis verbis* Borgiáé mellé helyezi: „igaz, hogy nem a pápa szeme láttára mutatott, nyílt engedetlenség a cselekedete, mint Borgiáé, mégis édestestvére annak...” – olvashatjuk.⁷⁴ A kiadott anyagból válik nyomon követhetővé, hogy milyen kiemelt figyelmet szenteltek Rómában a későbbiekben is a neuralgikus, meglátásunk szerint *ab ovo* Pázmány kegyvesztettségéhez vezető (és végül meg nem valósult) ligaterveknek.⁷⁵ A titkos diplomáciai küldött Alessandro D’Ales levelei pedig megerősítik, hogy Pázmánynak határozott szándéka volt lemondani az érseki székről.⁷⁶ Ugyaninnen értesülhetünk szoros kapcsolatáról a VIII. Orbán politikai irányvonala nyílt ellenfelének számító Basilio D’Aire atyával, akivel hosszú hetekre magyarországi fürdőkbe is elvonult tárgyalni, ami további nyomós érv mellett, hogy Pázmány 1632 után is a

⁷² Tusor Péter: *A magyar egyházi elit és Róma kapcsolatainak ismeretlen fejezetei (1607–1685)*. Budapest, 2000. (ELTE, Doktori disszertáció). 179–195. (http://www.institutumfraknoi.hu/sites/default/files/phd-dissertatio_tp.pdf (letöltve: 2017. május 3.)); Tusor: *Pázmány állandó római követéségének terve*, id. mű.

⁷³ Tusor: *Le origini della bolla “Sancta Synodus Tridentina”*, id. mű (az NB IV/4–6. köt.-ben hasznosítva).

⁷⁴ „*e vero non è azione fatta avanti al papa e con inobediencia formale come quella di Borgia, ma in effetto è sorella di quella...*” NB IV/5. n. 5*.

⁷⁵ „*Trovo, che l’anno passato non fu stipulata lega alcuna fra l’imperatore e Spagna, come costì è stato supposto, che seguisse nel febraro, ma che solo fusse trattato senza concludersi quel che portò il cardinale Pázmány.*” Grimaldi Barberinihez, 1633. 06. 18. NB IV/5. köt. n. 5.2. Lásd még: NB IV/6. n. 16.3, Barberini Grimaldihoz, 1633. július 23.; NB IV/6. n. 142, Rocci Barberinihez, 1634. szeptember 30.

⁷⁶ „*Non replicò altro [Eggenberg], se non alcune parole in lode di V. Em. e desiderio di veder ottima intelligenza tra S. S.tà e l’imperatore, disapprovando il modo tenuto di strepitar col papa et assicurando, che non si manderebbe il cardinale Pazman che, se pure S. Em. venisse a Roma, sarebbe perché egli rinunciando il suo arcivescovado, risolverebbe di habitar in Roma, ma non con carico alcuno di S.M. C [...] Però Verdembergh, approvando il medesimo sentimento di procedere con dolcezza, essendo spiaciuto all’imperatore et a tutti lo strepitar de Spagnuoli, disse che, se bene Pazman per stimolo di [...] era sul trattato di andar a Roma e persona di molta sperienza, tuttavia che io mi stassi, perché non si manderà il card. Pazman, ma più tosto il card. d’Harrach, come ho fatto...*” Alessandro D’Ales cífrája Barberinihez, 1634. április 8. NB IV/6. n. 2.1* (545). – „*Il card. Pazman scrive qua al p. Basilio, con che mostra, come la sua venuta a Roma non sia esclusa. Però qui non se ne parla più, se non che Stralendorf mi voleva mostrare come il cardinale sarebbe utile a Roma. Scrive di più Pazman, che non vi verrà mai se non protettore di Germania, onde si vede, che l’imperatore non ha altrimenti impegnata per questo la parola, come mi disse quel consigliere di Baviera, sì come scrissi di là a vostra eminenza.*” Alessandro D’Ales cífrája Barberinihez, 1634. április 22. NB IV/6. n. 4.2* (550). Figyelemreméltó Rocci 1634. január 21-ei jelentése, miszerint Pázmány kezdetben protektorként sem akart visszatérni: „*Mi è stato detto, che qui si habbia qualche pensiero di mandare a Roma il s. card. Pazman con la protezione di Germania per dar calore agli affari di Cesare in cotesta corte, ma che il cardinal non inclini a venire.*” NB IV/6. n. 68.

pápai politika aktív ellenzékéhez tartozott,⁷⁷ ugyanakkor a római spanyol párt sem várta őt egységesen vissza, például Sandoval bíboros ellenezte visszatérését.⁷⁸

A kiadott forrásokból még plasztikusabbá válik a *Sancta Synodus Tridentina* kezdetű rezidencia-bulla politikai célzata, tudniillik a kúriai ellenzék eltávolítása Rómából. Baglioni nuncius 1635 első hónapjaiban feltűnő részletességgel számolt be a pápai konstitúció bécsi fogadtatásáról, afelőli igyekezetéről, hogy meggyőzze az udvart: a bullát nem Borgia ellen hozták. Egyedül Slavata grófot tudta meggyőzni,⁷⁹ a többi császári minisztert azonban nem. Pázmányt sem, aki nemcsak nyíltan közölte kifogásait,⁸⁰ hanem heves vitába is bonyolódott a nunciussal, aki ismét elősorolta kifogásait VIII. Orbán politikájával szemben, akinek felszínes közvetítési kísérleteit a katolikus államok között – ezekre utal Pallotto a tanulmány bevezető idézetében – egyenesen „*rimedii freddi*”-nek nevezte. A másik célpont Borgia mellett, ne feledjük, a magyar prímás volt. A bulla tervének első említése vele kapcsolatos. Baglioni az évszázados hagyomány alapján Bécsben működő udvari magyar kancellárnak, a Pázmány-kreatúra Lippay György veszprémi püspöknek is azon nyomban melegen ajánlotta a bulla szövegének tanulmányozását.⁸¹

Az eddig elősoroltak mellett különösen értékes még és a Szent Kollégium 20. századig tartó erős italianizációjának konkrét kulcsát nyújtja Mario Filonardi Bécsből 1635. december 23-án Antonio Ferragallihoz írott levele, melyben az fejtegeti, hogy nincs szükség „*cardinali nazionali*”-ra, mivel csak zavart okoznak, miként Borgia és Pázmány.⁸²

Ha a nunciusi jelentések kiadásának historiográfiai aspektusát vizsgáljuk, külön ki kell emelnünk azt az elképesztően mély archivisztikai és bibliográfiai apparátust, amely a vaskos kötetekben rendre mozgósításra került. Ráadásul nem több fős *team*-munkáról van szó, hanem Rotraud Becker egyszemélyes, emberfeletti vállalkozásáról. Véleményünk szerint az apparátus messze túlszárnyalja az elengedhetetlenül szükséges mértéket. Amikor most mégis pár észrevételt teszünk a magyar vonatkozások kapcsán, kizárólag a szakmai diskurzus céljából cselekedjük ezt. Igyekszünk még inkább tágítani a kötetetek egyébiránt beláthatatlan bibliográfiai horizontján. Egyértelműen a magyar történettudománynak felróható hiányosság, hogy számos eredményét csupán magyar nyelven teszi közé, még azokat is, amelyek a nemzetközi történetírás számára legalább összegző jelleggel érdekesek, netalán fontosak

⁷⁷ Alessandro D'Ales *ciffrái* Barberinihez, 1635. május 12., június 2. NB IV/7. n. 25* és 28*. Lásd még Barberini jegyzékeit Baglionihoz, 1635. május 26. NB IV/7. 57.3 és 5. Pázmány 1635. május második felében végig a postyéní fürdőben időzött. Hanuy: *Pázmány... levelei*, II. n. 956.

⁷⁸ „*Ho procurato di scoprir destramente dal medesimo padre [Quiroga], chi fosse stato quello che gli avesse scritto di Roma, che sarebbe stato bene mandar per ambasciador cesareo il s. card. Pazman, et egli sinceramente mi ha detto che il s. card. Sandoval gli haveva scritto queste formali parole: «Qui sono alcuni di parere, che l'imperatore mandi a questa corte per ambasciador residente il s. card. Pazman, ma io sono di contrario senso.» Ho lodato al padre il buon zelo del s. card. Sandoval, sì come all'incontro ho biasimato quello degli altri che credo possino esser stati cardinali nazionali o adherenti.*” Rocci Barberinihez, 1632. október 30. NB IV/5. n. 122.1.

⁷⁹ NB IV/7. n. 18.4 és 20.7. Baglioni Barberinihez, 1635. január 13., 20.

⁸⁰ Gyakorlatilag visszamondva Motmann 1634. december 23-ai titkos jelentését a spanyol bíboros eltávolításának szándékáról. Kiadva Tusor Péter: *Pázmány bíboros olasz rejtjelkulcsa. C.H. Motmann „Residente d'Ungheria”. (A római magyar agenzia történetéhez)*. Hadtörténelmi Közlemények, 116. évf. (2003) 535–581., 559–562.

⁸¹ NB IV/7. n. 50.2 és 50.3. Baglioni jelentései Barberinihez, 1635. május 5. A bécsi udvari magyar kancellárságban 1642-ig megmaradó, időközben Egerre áthelyezett Lippay ügye végül hosszasan forgott a Rezidencia Kongregáció előtt. ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid., vol. 1, fol. 81v–82r. 89v. 152rv. 156rv.

⁸² NB IV/7. n. 116.4.

lennének. Sőt azok a munkák sem érhetők el vagy ismertek külföldön, amelyek idegen nyelven jelentek meg. Ezért is különösen hasznos az új nunciatúra történeti köteteket tárgyaló konferencia és kötet, mert az egyes helyi („nemzeti”) műhelyek is bekapcsolódhatnak a munkálatokba, és ha járulékosan is, némi tudástöbblettel szolgálhatnak mind a tudományos recepció és interpretáció, mind pedig a bibliográfiai apparátus bővítése terén.

Csupán pár cseppet hordunk a tengerbe, amikor megemlítjük, hogy a Pázmány 1632. évi követjárásával kapcsolatos diplomáciai levelezést jóval a vatikáni levéltár megnyitása előtt Fraknói Vilmos már használta (még a *Palazzo Barberini*-ben kutatta őket), két monográfiájában is feldolgozta. Természetesen nem közöl minden részletet, és narratívájában igyekszik tompítani a konfliktus élet.⁸³ Használja Pázmány és Lorenzo Azzolini államtitkár római tárgyalásainak jegyzőkönyveit is, melyek kiadását megfontolandó kihívásnak tartom.⁸⁴ Pázmány és Rocci heves összeszólalkozását – ahol a magyar főpap jószerevével bíborosi méltósága elé helyezi primási rangját – Galla Ferenc publikálta 1936-ban.⁸⁵ Galla alapos monográfiájában dolgozta fel a felső-magyarországi és erdélyi apostoli missziók történetét is.⁸⁶ Ugyanő írt

⁸³ Frankl (Fraknói) Vilmos: *Pázmány Péter és kora*. 1–3. köt. Pest, 1868–1872. 3. köt. 3skk. A következő, az NB IV/5. kötetben publikált forrásokat használta. A) Barberini jegyzékei: 1632. március 20. (p. 8.); 1632. március 13. (p. 12.); 1632. április 10., 17., 24. (p. 19skk és 26skk); 1632. május 24. (p. 31.); 1632. június 5. (p. 44.); 1632. június 4. (p. 46.); 1632. július 31. (p. 48.). B) Rocci (és Grimaldi) jelentései: 1632. április 3. (p. 13.); 1632. május 8. (p. 29.); 1632. július 10., augusztus 14. (p. 47–48.); továbbá ugyancsak Magyar Történeti Életrajzok. Fraknói Vilmos: *Pázmány Péter 1570–1637*. Budapest, 1886. 237skk. Fraknói emellett kimerítően hasznosított számos római *avvisit*, valamint Velence és Firenze római és bécsi követeinek jelentéseit, sőt titkos tanácsi jegyzőkönyveket is. Néhány példa: „A florenczi követ május 8-án Bécsből írja, hogy az udvar nézete szerint a pápa »per liberarsi della molestia delle sue richieste et farlo ritornare quanto prima« idézett elő Pázmánynak nehézségeket. Pázmány is e nézeten volt, miként ezt egy nyilatkozatából tudjuk, melyet a florenczi követ Rómából május 1-én írt meg. A velencei szerint pedig (máj. 15. Bécsből) a cs. udvarnál többen hirdették, hogy a pápát a Velenczével létrejött béke és a francia király ígéretei s buzdításai tették elbizakodottá.” – „A florenczi követ május 30-án írja: *S'è detto che a Palazzo habbia dubitato, ch'èl medesimo Cardinale fusse per far in Consistorio qualche simile azione a quella del Borgia.*” (III. 31.) A florenczi követ Rómából június 5-én írja kormányának: „*Il Cardinale Pázmán se incaminato verso Ancona sodisfatto, per quanto sento da un suo amico, più dell'uscirsene di quà, che da ogni favor ricevuto.*” (III. 45.) A velencei követ többet tudott. „*Pressento – írja július 10-én – da un confidente, che ha fatto pessima relatione da inclinazione del Pontefice, dichiarandolo come aperto inimico della Casa d'Austria.*” (III. 47.)

⁸⁴ *Memoriale del discorso tenuto dal S. Card P. col Vescovo di Ripa, 9 aprile 1632; 12 Aprile; 26 Aprile; Risposte date da me da parte di Sua Santità al S. C. Pazman a bocca, Roma a 10 maggio.* Frankl: *Pázmány Péter és kora*, III. 21., 23., 35., 38. Lorenzo Azzolini Pázmánnyal folytatott tárgyalásairól készített feljegyzéseinek kurrens lelőhelye (Fraknói csupán „Barberini levéltár”-at említ): BAV Barb. Lat., vol. 2629.

⁸⁵ Olaszországi Magyar Oklevéltár. Galla Ferenc: *Harmínkilenc kiadatlan Pázmány-levél*. Vác, 1936. 30*–33*, n. 46. (NB IV/5. n. 89.1. Rocci Barberinihez, 1632. július 10.)

⁸⁶ CVH I/2. Galla Ferenc: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*. S. a. r.: Fazekas István. Budapest–Róma, 2005. Rákóczy Pál és a Propaganda Kongregáció kapcsolatára (vö. NB IV/5. n. 28.1 31.3 48.3. 53.3) például uo. 56., 59., 61., 122.; Regnum-Könyvek. I: Egyháztörténeti források 1. uő: *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából I* (Klly. Levéltári Közlemények, 24–25. évf. [1946–1947]). Budapest, 1947. 32. [a folyóiratban 100] (e munkával vö. NB IV/5. n. 97.2 is); uő: *Harmínkilenc kiadatlan Pázmány-levél*, 12. Althan grófra (NB IV/7. n. 38.2 és 90.1.) CVH I/2. 25. 42. 43. 131; Molnár Antal: *Althan Mihály Adolf és a katolikus restauráció kezdetei Komáromban*. In: *Strigonium Antiquum* 5. köt. Mater et magistra. Szerk.: Csombor Erzsébet – Hegedűs András. Esztergom, 2003. 91–106.

részletesen a pálos reform történetéről.⁸⁷ A Propaganda Kongregáció által irányított miszsiók forrásaiból a közelmúltban a tragikusan fiatalon elhunyt Tóth István György publikált több kötetnyi, terjedelmes válogatást.⁸⁸

Befejezésül jegyezzük meg, hogy – jellemzően az elődöktől átvett – hibával mindössze két-három alkalommal találkoztunk a több ezer oldalon, s szintén csupán két-három esetben tudtunk további azonosítást elvégezni. Simándi István erdélyi püspök világi papként ismeretes, sohasem tett ferences szerzetesi fogadalmat, ellentétben elődjével, Szentandrassy-Csiky Istvánnal.⁸⁹ Kollonich Zsigmondnak nem volt köze Erdélyhez, az ottani katolikusok élén Kornis Zsigmond állt.⁹⁰ Lippay György udvari magyar kancellárként és nem annak tagjaként látogatta a Titkos Tanács üléseit, hiába állítja ennek ellenkezőjét az 1636. évi bécsi *Status particularis regiminis* (csak majd esztergomi érsekként lett titkos tanácsos).⁹¹ Ő volt viszont az a „prépost”, aki kézbesítette Barberininek Rómában Pázmány elhíresült *Intermittere non possum...* kezdetű tiltakozóiratát.⁹² A Grimaldi 1633. szeptember 10-ei titkosított jelentésében nem desifrizozott N. szigla ifj. Székely Mózeset takarja, aki egykor fejedelem apja (id. Székely Mózes, 1603) jogán igyekezett török segítséggel I. Rákóczi György helyébe kerülni, hiába.⁹³ A II. Ferdinándot 1634. december 23-án Sopronban üdvözlő főpap pedig az

⁸⁷ Galla Ferenc: *A pálosrend reformálása a 17. században*. Regnum Egyháztörténeti Évkönyv, 1940–1941. 123–223. Vö. NB IV/5. n. 44. 107.1. 116.2.

⁸⁸ Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 1. köt. Tóth, István György: *Relationes Missionariorum de Hungaria et Transylvania (1627–1707)*. Budapest–Roma, 1994.; Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4. köt. *Litterae missionariorum de Hungaria et Transylvania (1572–1717)*. 1–5. köt. Roma–Budapest, 2002–2008.; bibliográfiája számos tanulmányával: Platania, Gaetano (ed.): *Ab imo pectore. In memoria di István György Tóth*. Viterbo, 2005. Közülük külön említjük: *Hittérítés vallásszabadság nélkül. Olasz misszionáriusok és magyar nemesurak a 17. századi Magyarországon*. Századok, 135. évf. (2001) 1313–1347.; továbbá a hódoltsági missziós püspökökről, a középpontban Boncarpi Jakabról írott tanulmányát: *Koszovóból vagy Mezopotámiából? Missziópüspökök a magyarországi török hódoltságban*. Történelmi Szemle, 41. évf. (1999) 279–330. Vö. a Hitterjesztési Kongregáció információkérését Boncarpiról Baglionitól: NB IV/7. n. 67.4.

⁸⁹ NB IV/6. n. 76.1. Vö. Galla Ferenc: *Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye*. In: Angyal Pál – Baranyay Jusztin – Móra Mihály (szerk.): *Notter Antal Emlékkönyv*. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. Budapest, 1941. 561–587.

⁹⁰ Pallotto 1630. július 27-ei jelentésében az erősen torzult „Cononici/Coronici” névalak áll. NB IV/4. 661. Kornis Zsigmondra például Tóth: *Litterae missionariorum*, II. 1020–1021.

⁹¹ NB IV/7. 50.2 Vö. Schwarz, Henry Frederick: *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*. Cambridge, 1943. 288. A cáfolatra lásd Gaspere Mattei nuncius 1640. július 24-ei jelentését, BAV Barb. lat., vol. 7040, fol. 31v.

⁹² Lippay nem volt tisztában az irat tartalmával: „*Alli 14 del corrente il giorno il s. card. Pazman m'invio per mano del prevosto un piego, dentro al quale vi era una scrittura in forma di biglietto, senza però sottoscrizione di sua eminanza... Ne lessi una parte e dissi al prevosto, che havrei data risposta a lui, ma perché conobbi che egli non era consapevole di quello che portava la scrittura, me ne astenni...*”. Barberini Roccihoz, 1632. április 17. NB IV/5. n. 66.2. Pázmány kíséretében két egyházi volt, Lippay György esztergomi-szentistváni prépost és Püsky János, aki csupán kanonoki címmel rendelkezett.

⁹³ NB IV/6, n. 29.2. Grimaldi Barberinihez, Bécs, 1633. szeptember 10. (156, 'c' jz.). A trónkövetelőre: Horn Ildikó: *Iffabb Székely Mózes (1603–1658?)*. In: Körmendi Tamás – Thoroczkay Gábor (szerk.): *Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére*. Budapest, 2009. 143–148.

a Draskovich György lehetett,⁹⁴ akiről a Propaganda Kongregáció nem sokkal korábban megdöbbenve kapta a hírt, hogy a török uralom alatt élő pécsi híveitől katonai erővel szedte be a tizedet.⁹⁵

*

Végző összegzésésképpen megállapíthatjuk, hogy a korszakban (is) a bécsi nem reform, hanem meghatározóan politikai nunciatúra, mely a térségre, nemcsak Magyarországra, hanem egész Közép-Európára alapvetően az európai, itáliai politika szemszögéből tekint. A *Nuntiaturberichte* IV. osztályában a 21. században kiadott óriási iratanyagából ez igazolható elképesztően gazdag és értékes adatsorokkal. És ez árnyalható is némiképp, például az 1634 nyarán Lengyelországnak küldött 40 000 tallér törökellenes segéllyel, mely ritka kivételnek számít a Barberini-érában.⁹⁶ A Római Német Történeti Intézet hatalmas vállalkozása, az elmúlt másfél évtizedben Rotraud Becker munkája nyomán megjelent négy impozáns kötet a magyar vonatkozású adatokon keresztül (is) még plasztikusabbá teszi Georg Lutznak a Barberini-korszakra tett megállapítását „vallás és politika sajátos interferenciájáról” az előbbi rovasára. Egyúttal tovább adatozza a pápaság és a Szent Kollégium italianizációjáról megfogalmazott reinhardi tézis okait.⁹⁷ Szinte teljes mélységében áll előttünk a Kúria és Pázmány konfliktusa. A konfliktus sajátos következménye lett, hogy Pázmány formába öntötte a 15. századig visszanyúló magyar államegyházi ideológiát, melynek alapján 1918-ig a *ius supremi patronatus*ra hivatkozva az (apostoli) magyar királyok sok tekintetben erőteljesebben kontrollálták a magyar egyházat, mintsem a római pápák.⁹⁸

Ha fentiekben a magyar szent korona országai közül csupán a királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség került terítékre, míg Horvátország és Dalmácia kevésbé,⁹⁹ annak első sorban az az oka, hogy e területeket korábban a gráci nunciatúra felügyelte, és egyházi ügyeik – beleértve a balkáni apostoli missziókat is – sokkal inkább a velencei nunciatúrához kerültek át, mintsem a bécsihez.¹⁰⁰

⁹⁴ NB IV/7. n. 12.3. Baglioni Barberinihez, Bécsújhelyből; *Collectanea Studiorum et Textuum* I/1. köt. Tusor Péter: „Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). Budapest, 2015. n. 415.

⁹⁵ A Propaganda Roccihoz és annak válasza, 1632. szeptember 20., október 7. NB IV/4. n. 97.2 és 109.3

⁹⁶ NB IV/6. n. 121.1 és 126.2. Barberini Roccihoz és Rocci Barberinihez, 1634. július 22., augusztus 12.

⁹⁷ Lutz: *Rom und Europa*, különösen 142–143.; uő: *Rom im 17. Jahrhundert. Bemerkungen zu einer Neuerscheinung*, QFIAB, Bd. 54. (1974) (=Massimo Petrocchi: Roma nel Seicento [Storia di Roma 14]. Bologna, 1970.) 539–555., 542.; Reinhard, Wolfgang: *Le carriere papali e cardinalizie. Contributo alla storia sociale del papato*. In: Storia d'Italia. Annali 16. köt. Roma, la città del papa. Vita civile e religiosa dal giubileo di Bonifacio VIII al giubileo di papa Wojtyła. A cura di Luigi Fiorani – Adriano Prosperi. Torino, 2000. 263–290.

⁹⁸ További irodalommal: Értekezések a történeti tudományok köréből 9. köt. Mályusz Elemér: *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*. Budapest, 1958.

⁹⁹ Leginkább csak a 18. században a kőrösi püspökség megalakulásához vezető unió ügye kerül elő. Vö. NB IV/4, n. 35.1 és IV/6. n. 81. Pallotto Barberinihez és Barberini Roccihoz, 1630. április 20., 1633. június 5.

¹⁰⁰ Készült az MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoportban.

PÉTER TUSOR

The Kingdom of Hungary and Rome, 1628–1635. Hungarian relations with the nunciatures of J.B. Pallotto, C. Rocci and M. Baglioni

The paper examines in detail the Hungarian relations with the IVth *Abteilung* of the *Nuntiaturberichte*, from the extraordinary nunciature of Giovanni Battista Pallotto to the mission of Malatesta Baglioni. The analysis focuses on the volumes published by Rotraud Becker in the 21st century. It also discusses the Roman legation of Pázmány and the planning of his return that is the *nucleum* of the Hungarian projection of the source material. Compared to this, the occurrence of data related to the Habsburg Empire and the Principality of Transylvania, including data related to the succession to the throne and the Hungarian diet, is secondary. The religious matters rather fade into the background, only the support of the missions of the Propaganda Fide makes the picture more nuanced.

There were no reforms in the age of the nunciature of Vienna, but the nunciature was decisively political, that looked at Hungary, as well as Central Europe from the point of view of the European, Italian policy. This can be proved with a rich and valuable series of data from the enormous documentary material of the IVth *Abteilung* of the *Nuntiaturberichte*, issued in the 21st century. The four imposing volumes of the enormous enterprise of the German Historical Institute in Rome make – partially through Hungarian-related data – the statement of *Georg Lutz* concerning the Barberini era about “the specific interference of religion and policy” at the expense of the former even more plastic. At the same time, they further detail the reasons given in the Reinhard thesis about the Italianisation of the Papacy and the Holy College. As a result, now we know the collision between the Barberini Pope and Cardinal Pázmány almost in its whole depth. A particular consequence of this conflict was that Pázmány formalized the Hungarian church-state ideology dating back in the 15th century, on the basis of which the Hungarian (apostolic) kings, referring to the *ius supremi patronatus*, had more control over the Hungarian church than the Roman Pontiffs in many respects.

In the paper, out of the countries of the Hungarian Holy Crown only the Kingdom of Hungary and the Principality of Transylvania are mentioned in detail, while Croatia and Dalmatia only marginally. Namely, these later territories had been controlled by the nunciature of Graz, and most of their ecclesiastic matters, including the apostolic missions in the Balkans, were transferred to the nunciature of Venice rather than to that of Vienna.